

Քաղաքացիական հասարակության գործունեության տարածքի կրճատման միտումները ՀՀ-ում

2013թ. ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի կողմից կայացված որոշմամբ Եվրասիական տնտեսական միությունն մտնելու և դրան հաջորդած 2015թ. Սահմանադրական փոփոխությունների համատեքստում թե՛ օրենսդրության, թե՛ պրակտիկայի մակարդակում ՀՀ-ում զգալիորեն սահմանափակվել է քաղաքացիական հասարակության արդյունավետ գործունեության տարածքը և հնարավորությունը:

Նախ 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրական փոփոխություններով հետընթաց արձանագրվեց սոցիալական, տնտեսական, մշակութային իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների հարցում, մասնավորապես ՀՀ քաղաքացիները զրկվեցին այդ իրավունքների խախտումների դեպքում Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքից: Ավելին, նույնիսկ ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանին այդ իրավունքը տրված չէ: Այս սահմանափակումը հակասում է Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիայի համապատասխան արձանագրության դրույթներին:

Հասարակական կազմակերպությունների մասին 2016թ. դեկտեմբերի 16-ին ընդունված օրենքով կազմակերպություններին վերապահված է հանրային շահը ներկայացնել դատական ատյաններում միայն շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում: Հարկ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 2010թ. սեպտեմբերի 7-ի որոշմամբ ճանաչել է ՀՀ դատական ատյաններում հանրային շահը ներկայացնելու ՀԿ-ների իրավունքը: Հասարակական կազմակերպությունների մասին օրենքի հետ կապված մեկ այլ ռիսկ էր նաև այն, որ նախագծով ի սկզբանե նախատեսվում էր պետության կողմից բոլոր ՀԿ-ների ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն, սակայն քննարկումների արդյունքում այն տարածվեց միայն պետության կողմից ֆինանսավորում ստացող ՀԿ-ների վրա:

2016թ. մայիսին ընդունվեց նոր Ընտրական օրենսգրքը, որով էական սահմանափակումներ նախատեսվեցին դիտորդների և ՋԼՄ ներկայացուցիչների համար, մասնավորապես, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովին տրվեց տեղամասում ներկա գտնվելու իրավունք ունեցող դիտորդների և ՋԼՄ ներկայացուցիչների առավելագույն թիվ սահմանելու իրավունք, դիտորդական կազմակերպությունների համար սահմանվեց նվազագույնը վերջին 1 տարում կանոնադրական նպատակներում մարդու իրավունքների մասին դրույթ ունենալու պահանջ, ՋԼՄ-ների համար սահմանվեց հավատարմագրման պահանջ՝ ներկայացուցիչների սահմանափակ թվով: Նոր Ընտրական օրենսգրքով սահմանվեց նաև, որ հանձնաժողովի անդամները կարող են դիտորդներին, ՋԼՄ ներկայացուցիչներին և վստահված անձանց քվեարկությամբ հեռացնել տեղամասից:

Ամիսներ անց ընդունված փոփոխություններով ԸՕ-ում նախատեսվեց նաև ընտրողների ստորագրած ցուցակների հրապարակում, որը ընդդիմության և քաղաքացիական հասարակության երկար տարիների պահանջն էր: Քաղաքացիներին տրվեց այլ անձի փոխարեն քվեարկելու մասին դիմում ներկայացնելու իրավունք, մինչև նույն ժամանակ այդպիսի դիմում ներկայացնելու համար Քրեական օրենսգրքով նախատեսվեց սուտ մատնության հոդված: Ըստ ՀՀ ԿԸՀ 2017թ. ապրիլի 2-ի Ազգային ժողովի ընտրությունների մասին հաղորդման ընդամենը 1 քաղաքացի է այլ անձի փոխարեն

քվեարկության մասին դիմում ներկայացնել, ինչի պատճառներից մեկը կարող էր հանդիսանալ նաև վերոնշյալ հոդվածը, թեև հանրայնորեն ընդունված կարծիք կա, որ այս ընտրությունների ժամանակ այլ անձի փոխարեն կամ բազմակի քվեարկության դեպքերը զգալի չեն եղել, և իշխանությունները առավելապես գործի են դրել վարչական ռեսուրսի չարաշահման և ընտրակաշաքի մեթոդները:

Հատկանշական է, որ Ընտրական օրենսգրքով հասարակական կազմակերպությունները հանդիսանում են քաղաքացիական վերահսկողության, մասնավորապես դիտորդության իրականացման հիմնական սուբյեկտ, սակայն հանձնաժողովի գործողությունները/անգործությունը, ընտրությունների արդյունքները բողոքարկելու և այլ բողոքներ ներկայացնելու իրավունք չունեն:

2017թ. ապրիլի 2-ի Ազգային ժողովի և մայիսի 14-ի Երևանի ավագանու ընտրությունների ժամանակ արձանագրվեցին դիտորդության ինստիտուտի չարաշահման՝ կեղծ դիտորդության համատարած դեպքեր: Ազգային ժողովի ընտրությունները դիտարկելու նպատակով ԿԸՀ-ի կողմից հավատարմագրվել էր 49 կազմակերպության շուրջ 28000 դիտորդ, որոնց ճնշող մեծամասնությունը տեղամասերում իրականացնում էր վստահված անձի գործառույթ՝ հիմնականում ներկայացնելով իշխող Հանրապետական կուսակցության կամ «Ծառուկյան» դաշինքի շահերը:

Վերոնշյալ ընտրությունների ընթացքում գրանցվել են նաև դիտորդների և ԶԼՍ ներկայացուցիչների նկատմամբ բռնությունների և մասնագիտական աշխատանքի խոչընդոտման դեպքեր: Ըստ Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի գեկույցի՝ 2017թ. ապրիլի 2-ին՝ խորհրդարանական ընտրությունների օրը, լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների նկատմամբ 2 ֆիզիկական բռնության և 9 ճնշման դեպքեր են գրանցվել: Երևանի ավագանու ընտրություններին նախորդող քարոզարշավի ընթացքում արձանագրվել է լրագրողների նկատմամբ բռնության 1 և խոչընդոտումների 2 դեպք: Ֆիզիկական բռնության 2 դեպք և մասնագիտական գործունեության խոչընդոտման 5 միջադեպ էլ գրանցվել է բուն ընտրությունների օրը՝ մայիսի 14-ին:

Նախագահ Սերժ Սարգսյանի հրաժարականի և քաղաքացիական պաշտպանության արձակման պահանջով 2016թ. ամռանը «Մասնա ծոեր» խումբը գրավեց Ոստիկանության ՊՊԾ գունդը: Խումբն օրեր շարունակ գունդն իր ձեռքում պահեց, սակայն ի վերջո հանձնվեց իրավապահներին: Խմբի անդամների դատավարության ընթացքում իրավապաշտպանության ինստիտուտի տարբեր օղակների, մասնավորապես՝ փաստաբանների, քրեակատարողական հիմնարկներում հասարակական դիտորդական խմբի նկատմամբ էական սահամանափակումներ արձանագրվեցին: ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խմբին ապօրինի կերպով արգելվել է հանդիպել Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող «Մասնա ծոեր» խմբի անդամներին, երբ տեղեկություններ են հրապարկվել այն մասին, որ խմբի անդամները 2017թ. հունիսի 28-ին Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանում բռնության են ենթարկվել: Հարկ է նշել նաև, որ նախորդ արդարադատության նախարարի պաշտոնավարման ընթացքում նախագիծ ներկայացվեց, որով առաջարկվում էր, որ խմբի նոր անդամները ընդունվեն Արդարադատության նախարարության կողմից, մինչդեռ խմբի կանոնադրությամբ նոր անդամներին խումբն է ընդունում: Առաջարկը չընդունվեց, սակայն այն Դիտորդական խմբի գործունեության և

անկախության սահմանափակման ռիսկ էր պարունակում: Ինչ վերաբերում է «Մասնա ծոեր» խմբի անդամների փաստաբաններին, ապա դատարանում նրանց մինչ նիստերի դահլիճ մտնելը փորձում էին ապօրինաբար խուզարկության ենթարկել, որին փաստաբաններն ընդդիմանում էին, արդյունքում դատարանը որդեգրել է խմբի անդամների փաստաբաններին հանրային պաշտպաններով փոխարինելու մարտավարություն, որը նրանց արդյունավետ պաշտպանության էականորեն նվազեցման ռիսկեր է պարունակում:

Վերջին տարիներին մեծ թափ են առել նաև հավաքների ազատության սահմանափակումները: Այս առումով ամենահայտնի և լայնամասշտաբ իրադարձություններն էին էլեկտրաէներգիայի սակագնի թանկացման դեմ 2015թ. հունիսի հավաքները և 2016թ. հուլիսի «Մասնա ծոեր» խմբի աջակիցների ցույցերը, որոնց ժամանակ ոստիկանությունը բռնություն է կիրառել ցուցարների նկատմամբ և ոտնահարել է նրանց մի շարք իրավունքներ: 2015թ. հունիսի 23-ին 237 խաղաղ ցուցարար բերման է ենթարկվել, որոնցից 16-ը լրագրող, 25 հոգի ստացել է շտապ բժշկական օգնություն, 15 հոգի տարբեր մարմնական վնասվածքներով տարվել է բուժհաստատություններ, 13 լրագրողի տեխնիկա է կոտրվել: Ըստ պաշտոնական տվյալների 2016թ. հուլիսի 17-ից օգոստոսի 4-ն ընկած ժամանակահատվածում բերման է ենթարկվել 775 քաղաքացի: 2016թ. հուլիսի 20-ին և 29-ին ոստիկանության կողմից հատուկ միջոցներ և աննախադեպ բռնություն է կիրառվել ցուցարարների նկատմամբ, որի արդյունքում մի շարք ցուցարարներ և լրագրողներ ստացել են լուրջ մարմնական վնասվածքներ:

Որպես կանոն հավաքների մասնակիցների նկատմամբ բռնություն կիրառած կամ այլ կերպ նրանց իրավունքները ոտնահարած ոստիկանության ծառայողները պատասխանատվության չեն ենթարկվում: Այս առումով հարկ է նշել, որ 2012թ. ստեղծվեց Ոստիկանության կարգապահական հանձնաժողով, որի կազմում կարող են ընգրկվել են նաև 5 հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Կարգապահական հանձնաժողովի կազմը և աշխատակարգը սահմանում էր ՀՀ Կառավարությունը, մինչդեռ 2016թ. մարտի 31-ի որոշմամբ կառավարությունն այդ լիազորությունը փոխանցեց ՀՀ ոստիկանապետին: Այս փոփոխությունը շահերի բախում կարող է առաջացնել՝ էլ ավելի նվազեցնելով հանձնաժողովի անկախությունը:

Վերջին շրջանում ուժեղացել է նաև քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների նկատմամբ հակաքարոզությունը, հատկապես ռուսական աղբյուրներից սնվող կազմակերպությունների կողմից և Եվրոմիություն-Հայաստան համաձայնագրի հնարավոր ստորագրման նախաշեմին: Հիշենք, որ այս առումով պաշտոնական դիրքորոշում է հնչեցվել նաև ՀՀ-ում ՌԴ դեսպան Ի. Վոլինկինի կողմից, ով 2014թ. հայտարարել է, որ պետք է «զբաղվել Հայաստանում գործող այն հասարակական կազմակերպությունների չեզոքացմամբ, որոնք ցանկանում են սեպ խրել ռուս – հայկական հարաբերություններում»:

Այսպիսով, ՀՀ-ում քաղաքացիական հասարակության, մասնավորապես, հասարակական կազմակերպությունների գործունեության տարածքը սահմանափակվում է ոչ այնքան նրանց գործունեությունը կարգավորող հիմնական փաստաթղթով՝ ՀԿ-ների մասին օրենքով, այլ նրանց գործունեության առանձին ոլորտները կարգավորող օրենսդրական ակտերի, ինչպես նաև գործնականում կիրառվող չարաշահումների միջոցով: